

ГОЯН ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

докторант
кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк

ПОКАЗНИКИ СПРИЙНЯТТЯ ЧАСУ У САМООРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У статті розкрито показники сприйняття часу у самоорганізації молоді у соціально-психологічному вимірі. Наголошується, що незважаючи на значне розширення досліджень з проблеми самоорганізації особистості, простежується протиріччя між потребою суспільства у молодих фахівцях з високим рівнем самоорганізації та недостатньою вивченістю соціально-психологічних чинників самоорганізації, зокрема впливу сприйняття часу на цей процес. Особливо чітко ця проблема проявляється у професійній діяльності соціономічного типу, де особистісні характеристики молодого фахівця відіграють не менш важливу роль, ніж професійні якості. У зв'язку з цим виокремлено такі протиріччя: між розумінням самоорганізації, як здатності суб'єкта організувати свою діяльність і її багаторівневою інтегральною структурою; між особливостями професійної діяльності, як умови самоорганізації, і відсутністю індивідуального підходу у ході її організації; між впливом сприйняття часу суб'єктом на його самоорганізацію і відсутністю дієвого соціально-психологічного супроводу процесу самоорганізації. Наголошується, що виявлення особливостей сприйняття часу у самоорганізації молоді являє собою актуальну і значущу соціально-психологічну проблему.

Ключові слова: *молодь, самоорганізація, сприйняття часу.*

Постановка проблеми. У психологічну науку поняття самоорганізації стало впроваджуватися порівняно недавно. Вивчення цього феномену і поступове накопичення психологічних знань дозволило сформулювати власні підходи до розуміння, а також до вивчення самоорганізації молоді.

Серед основних підходів до визначення сутності самоорганізації слід виокремити синергетичний, особистісний і діяльнісний.

Особистісний підхід розглядає самоорганізацію як властивість особистості самостійно мобілізувати часові, фізичні і психологічні ресурси, використовувати всі свої можливості для досягнення проміжних і кінцевих цілей [1; 2; 7].

З позиції діяльнісного підходу самоорганізація – це процес усвідомленого і цілеспрямованого перетворення своєї особистості, виходячи з наявних еталонних уявлень і результатів самооцінки. Процес самоорганізації характеризується тими шляхами, які особистість прокладає для досягнення цілей свого розвитку [3; 5].

У діяльнісному підході самоорганізація, як уміння, виражається в особливих діях, сформованих на основі набутих знань, умінь і нави-

чок, що надають можливість раціонально використовувати свої фізичні та психологічні ресурси, з максимальною ефективністю, самостійно і цілеспрямовано для організації власної діяльності. Самоорганізація об'єднує такі вміння, як планування, цілепокладання, рефлексія, раціональне сприйняття і розподіл часу [4; 6].

З одного боку, самоорганізація розглядається як діяльність, спрямована на зміну, перебудову і розвиток особистості без зовнішнього втручання або впливу, з метою досягнення певних результатів. У цьому випадку самоорганізація виступає як механізм адаптації: якщо особистісні компоненти (сила волі, цілеспрямованість та ін.), необхідні для досягнення певних цілей, розвинені не у повній мірі, то активність особистості буде спрямована на їх перебудову, а з іншого боку, самоорганізація є частиною самої діяльності, спрямованої на досягнення поставлених цілей. У цьому випадку самоорганізація дозволяє побудувати план дій, а також розподілити сили і енергію, необхідні для підтримки діяльності [8; 9]. При цьому вбачається важливим визначення показників сприйняття часу у процесі самоорганізації молоді, зокрема у соціально-психологічному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самоорганізацію найчастіше розглядають як комплексне об'єднання навичок і особистісних рис (С. Юдін). Вчений дотримується позиції особистісно-діяльнісного підходу, в якому самоорганізація розуміється як єдність процесів діяльності і здібностей особистості, пов'язаних з умінням самостійно організувати себе у досягненні поставлених цілей і розуміє під самоорганізацією усвідомлюваний процес формування та структуризації діяльності для досягнення поставленої мети без участі зовнішніх сил, в основі якого лежать інтегральні характеристики особистості (самостійність, цілеспрямованість, організованість, наполегливість, цілеспрямованість, самокритичність).

Щодо впливу сприйняття часу на процес самоорганізації, то слід згадати, що у понятійному апараті психології категорія часу існувала завжди; вона визначає основу функціонування психологічного знання.

Протягом всієї історії людської цивілізації у визначенні сутності часу виділяли два структурних моменти: лінійне сприйняття часу, яке протікає від минулого до майбутнього і циклічне або кругове сприйняття, що демонструє незмінне повторення процесів і явищ у часі.

Ставлення до часу постійно розвивається, і у окремо взятої особистості і у всього людства в цілому. При цьому існують специфічні особливості у трактуванні часу. Вони залежать від соціокультурних чинників. Ставлення до часу розвивається поступово у процесі формування особистості.

На думку дослідників, ідея часу могла виникнути виходячи з двох діаметрально протилежних уявлень: повторюваності і неповторюваності подій, ритмічного повторення будь-чого і неповторного одноразового повторення будь-чого. Проблема вивчення самого поняття,

пошуку методів дослідження категорії часу виникла давно, але проблема розуміння основних категорій, методів опису та емпіричного дослідження є актуальною й наразі.

С. Рубінштейн розвиває тезу про залежність часу від таких систем: неорганічна природа; еволюція органічної природи; соціогенез суспільства; історія життєвого шляху людини. Ці уявлення активно розвиваються у сучасній психології особистості (К. Абульханова-Славська, Є. Головаха, О. Кронік та ін.). Так, у роботах О. Кроніка і Є. Головахи описуються різні форми детермінації часу життя людини: фізичний або хронологічний, біологічний, історичний, психологічний. К. Абульханова-Славська відзначає залежність життєдіяльності від самого суб'єкта і виділяє три структурних утворення життєвого шляху особистості: життєва позиція; життєва перспектива; сенс життя.

В основі вивчення категорії часу лежить й визнання актуальності часового, просторового і логіко-математичного конструювання його змісту. Урахування цих чинників дозволяє здійснити якісний вимір процесів зміни психологічної активності людини.

Наразі можна констатувати той факт, що активність особистості щодо категорії часу стала об'єктом активного осмислення у сучасній психології. Вченими були вироблені програми діагностики життєвих планів, позицій і часових перспектив особистості. Час набуває у свідомості людини конкретний психологічний зміст, а перед молододу людиною, що живе у багатополлярному світі стоїть рефлексивне завдання диференціації часової категорії, вибір власних просторових і часових образів і моделей поведінки у конкретній життєвій ситуації.

Таким чином, категорія часу є неодмінною умовою збереження концептуального розумінні сутності особистості, допомагає вибудувати підходи до вивчення психології молододу людини, зокрема в аспекті її самоорганізації.

Мета статті – визначити показники сприйняття часу у самоорганізації молододу і соціально-психологічному вимірі.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідження було проведено на базі Центрального, Східного та Західного регіонів України. Загальна вибірка склала 756 респондентів. Вік досліджуваних становив від 18 до 27 років. Серед досліджуваних 309 (40,9%) респондентів, які мали досвід професійної діяльності у соціономічній сфері діяльності від 1 до 5 років і 447 (59,1%) здобувачів вищої освіти.

Психодіагностичний комплекс методик включав методику «Семантичний диференціал часу» (Л. Васерман, О. Трифонова, К. Червинська), опитувальник «Діагностика особливостей самоорганізації» (О. Ішков), опитувальник самоорганізації діяльності (О. Мандрикова).

У дослідженні було проведено порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента для виявлення значущих відмінностей між групами з ни-

зьким і високим рівнями розвитку самоорганізації в аспекті сприйняття часу.

Результати порівняльного аналізу продемонстрували, що респонденти з низьким рівнем самоорганізації в аспекті сприйняття ними часу характеризуються низькими показниками величини теперішнього часу і структури теперішнього часу. Це свідчить про те, що досліджувані з низьким рівнем самоорганізації відчують нестачу простору у психологічному сьогодні; це співвідноситься з почуттям внутрішньої скутості, фрустрованості, що призводить до блокування позитивних мотивів особистості. Зовнішні та внутрішні умови цього можуть сприйматися респондентами як перешкоди для задоволення актуальних потреб, що може призвести до втрати смислової наповненості і особистісної значимості на певний момент часу.

Сьогодні сприймається такими респондентами як недостатньо упорядковане, слабо структуроване і невідконтрольне. Це свідчить про те, що у досліджуваних можуть бути відсутні чіткі уявлення про події, що відбуваються, логічні зв'язки між ними, наявність труднощів у самоаналізі, що може проявлятися непослідовністю, імпульсивністю у поведінці, почуттям розгубленості, труднощами у поясненні особистих вчинків, бажань.

У респондентів з низьким рівнем розвитку самоорганізації показники відчуття їх психологічного майбутнього нижче, ніж у молоді з високим рівнем розвитку самоорганізації. Така особливість виражається у порушенні психологічного зв'язку респондентів з їх майбутнім, і проявляється у нестачі емоційного залучення, втраті інтересу і зниженні особистої значущості майбутнього. На когнітивному і емоційному рівнях зниження сприйнятливості до власного майбутнього може проявлятися у відстороненості, внутрішній байдужості, недостатній емоційній чутливості та іншими проявами. Для них майбутнє видається далеким, нереальним і замкнутим, зі слабким психологічним зв'язком, що може мати прояв у відсутності інтересу до передбачуваних подій.

Перераховані вище результати свідчать про те, що визначальними факторами для розвитку самоорганізації є об'ємність сьогодні, зрозумілість подій і уявлення про своє майбутнє як реалістичного проміжку часу.

Відчуття простору необхідне для самореалізації, а об'ємність теперішнього часу надає можливість заповнювати його різними цілями, створюючи тим самим варіативність. Об'ємне сьогодні володіє більшою місткістю для формування нових цілей, надає свободу для вибору засобів їх реалізації, дозволяє краще розподіляти часові ресурси між цілями. Таке відчуття часу формує мотиваційний потенціал сьогодні. Час знаходить смислове наповнення, а події, що відбуваються, набувають позитивний характер.

Відчуття ясності, прогнозованості і підконтрольності подій не менш важливе у структурі сьогодення. Це надає можливість об'єктивно сприймати події, що відбуваються, а значить, об'єктивно оцінювати ситуацію і діяти відповідно до неї. Структура часу являє собою раціональну складову часу, завдяки якій суб'єкт здатний вибудувати взаємозв'язки між подіями, формувати план дій і розподіляти часові ресурси між цілями.

Відчуття зрозумілості та оборотності сьогодення формує у суб'єкта уявлення про актуальну життєву ситуацію, як про відносно стабільний і безпечний часовий період, а відсутність чітких уявлень про закономірності подій, логічних зв'язків між ними, а також труднощі у самоаналізі можуть проявлятися непослідовністю, імпульсивністю у поведінці, що знижує здатність до самоорганізації.

Реалістичне сприйняття майбутнього часу дозволяє встановити психологічний взаємозв'язок з передбачуваними подіями, довгостроковими планами або мріями, тим самим наділяє їх особистими смислами, робить цілі більш значущими і відчутними. Чим ближче до моменту сьогодення на часовому відрізку часу розташовується момент реалізації планів, тим більш реальними сприймаються ці події, а значить, вони набувають особисту значимість.

Відчуття близькості виконання задуманих планів формує інтелектуальну і емоційну залученість суб'єкта в очікуване майбутнє, в результаті чого суб'єкт позиціонує себе як активного учасника подій. Проте почуття близькості завершення цілей і планів не завжди може мати позитивний характер. Однак навіть негативне сприйняття найближчого майбутнього може сприяти самоорганізації діяльності, оскільки чим ближче крайні терміни, тим реальнішими відчуються наслідки (за умови, що суб'єкт вважає їх значущими для себе), спонукаючи тим самим до створення плану дій і їх реалізації. Отже, перспектива майбутнього важлива для планування і здійснення особистих проєктів.

Висновки. Порівняльний аналіз двох груп молоді з високим і низьким рівнями самоорганізації дозволив виокремити основні характеристики, що впливають на самоорганізацію: величина і структура теперішнього часу, а також відчуття майбутнього часу. Це свідчить про те, що респонденти з низьким рівнем самоорганізації відчують брак часового простору, що співвідносяться з почуттям внутрішньої скутості, яка призводить до блокування позитивних мотивів особистості. Події сьогодення вбачаються досліджуваним недостатньо впорядкованими, слабо структурованими і непідконтрольними, а майбутні події – недостатньо реалістичними, що може виражатися в імпульсивності поведінки, зниженні значущості подій майбутнього. Це створює у зовнішніх і внутрішніх умовах перешкоди для задоволення актуальних потреб. Така особливість часової перспективи, а саме недостатня вираженість перерахованих вище аспектів є причиною низького рівня

самоорганізації. При цьому зміна сприйняття часу дозволить оптимізувати показники самоорганізації молоді.

Список використаних джерел

1. Ващенко І.В. Особистість та життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки / І.В. Ващенко, І.В. Ананова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка ; Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 46. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. – С. 59 – 88.
2. Данилюк І.В. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості : монографія / І.В. Данилюк та ін. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – 192 с.
3. Журба А.М. Технології забезпечення професійної соціально-психологічної підтримки у процесах адаптації та реадаптації особистості / А.М. Журба // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2014. – № 3 (35). – С. 198 – 210.
4. Завацька Н.Є. Психологічна допомога молоді при адаптаційних розладах та відхиленнях у поведінці / Н.Є. Завацька та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2018. № 3 (47). – Т.1. – С. 160 – 170.
5. Карамушка Л.М. Класифікація видів соціальної напруженості в освітніх організаціях (проблеми реінтеграції молоді) / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Організаційна психологія. Економічна психологія. – Вип. 1(12). – 2019. – С. 44 – 56.
6. Карамушка Л.М. Особистісна та професійна самоактуалізація молоді: рівень значущості, розуміння сутності та умов для здійснення у соціумі / Л.М. Карамушка та ін. // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. 53, № 1. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. – С. 15 – 22.
7. Ковальчук З.Я. Соціально-психологічний аналіз становлення особистості в умовах сучасних змін / З.Я. Ковальчук // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2018. – № 3(47). – Т. 2. – С. 41 – 48.
8. Пілецька Л.С. Вплив професійної мобільності особистості на професійне становлення молоді в координатах сучасних парадигм / Л.С. Пілецька // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди». – Вип. 35. – Т. III. – К. : Гнозис, 2015. – С. 370 – 376.
9. Турбан В.В. Становлення етичної свідомості в онтогенезі: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Вікторія Вікторівна Турбан. – К., 2013. – 38 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Vashhenko I.V. Osobystist' ta zhyttjevi situacii' u konceptual'nomu prostori psihologichnoi' nauky / I.V. Vashhenko, I.V. Ananova // Problemy suchasnoi' psihologii' : zb. nauk. prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nac. un-tu im. Ivana Ogijenka ; Instytutu psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny / za nauk. red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufrijevoi'. – Vyp. 46. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2019. – S. 59 – 88.
2. Danyljuk I.V. Psihologichni tehnologii' samodeterminacii' rozvytku osobystos-ti : monografija / I.V. Danyljuk ta in. – K. : Instytut psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny, 2018. – 192 s.

3. Zhurba A.M. Tehnologii' zabezpechennja profesijnoi' social'no-psychologichnoi' pidtrymky u procesah adaptacii' ta readaptacii' osobystosti / A.M. Zhurba // Teoretychni i prykladni problemy psychologii' : zb. nauk. prac' Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo universytetu im. V. Dalja. – Sjevjerodonec'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2014. – № 3 (35). – S. 198 – 210.
4. Zavač'ka N.Je. Psychologichna dopomoga molodi pry adaptacijnyh rozladah ta vidhylenjah u povedinci / N.Je. Zavač'ka ta in. // Teoretychni i prykladni problemy psychologii' : zb. nauk. prac' Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Volodymyra Dalja. – Sjevjerodonec'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2018. № 3 (47). – T.1. – S. 160 – 170.
5. Karamushka L.M. Klasyfikacija vydiv social'noi' napruzhenosti v osvithnih organizacijah (problemy reintegracii' molodi) / L.M. Karamushka // Aktual'ni problemy psychologii' : zb. nauk. prac' Instytutu psychologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraï'ny. – Organizacijna psychologija. Ekonomichna psychologija. – Vyp. 1(12). – 2019. – S. 44 – 56.
6. Karamushka L.M. Osobystisna ta profesijna samoaktualizacija molodi: riven' znachushhosti, rozuminnja sutnosti ta umov dlja zdijsnennja u sociumi / L.M. Karamushka ta in. // Aktual'ni problemy psychologii' : zb. nauk. prac' Instytutu psychologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraï'ny. – T. 53, № 1. – K. : Instytut psychologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraï'ny, 2019. – S. 15 – 22.
7. Koval'čuk Z.Ja. Social'no-psychologichnyj analiz stanovlennja osobystosti v umovah suchasnyh zmin / Z.Ja. Koval'čuk // Teoretychni i prykladni problemy psychologii' : zb. nauk. prac' Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Volodymyra Dalja. – Sjevjerodonec'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2018. – № 3(47). – T. 2. – S. 41 – 48.
8. Pilec'ka L.S. Vplyv profesijnoi' mobil'nosti osobystosti na profesijne stanovlennja molodi v koordynatah suchasnyh paradygm / L.S. Pilec'ka // Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyč'kyj derzhavnyj univer-sytet imeni Grygorija Skovorody». – Vyp. 35. – T. III. – K. : Gnozyś, 2015. – S. 370 – 376.
9. Turban V.V. Stanovlennja etychnoi' svidomosti v ontogenezi: avtoref. dys. ... d-ra psychol. nauk : 19.00.07 / Viktorija Viktorivna Turban. – K., 2013. – 38 s.

Hoian I.M.

TIME PERCEPTION INDICATORS IN YOUTH

SELF-ORGANIZATION: SOCIO-PSYCHOLOGICAL DIMENSION

The article reveals the indicators of the perception of time in the self-organization of youth in the socio-psychological dimension. It is noted that despite the significant expansion of research on the problem of personality self-organization, there is a contradiction between the society's need for young specialists with a high level of self-organization and insufficient knowledge of the socio-psychological factors of self-organization, in particular the influence of time perception on this process. This problem is especially clearly manifested in the professional activity of the socio-economic type, where the personal characteristics of a young specialist play no less important role than professional qualities. In this regard, the following contradictions are highlighted: between the understanding of self-organization, as the subject's ability to organize his activity and its multilevel integral structure; between the features of professional activity as a condition for self-organization and the lack of an individual approach in the course of its organization; between the influence of the subject's perception of time on his self-organization and the lack of effective socio-psychological support for the process of self-organization. In this regard, the identification of the peculiarities of the perception of time in the self-organization of young people is an urgent and significant socio-psychological problem.

A comparative analysis of two groups of young people with high and low levels of self-organization allowed us to identify the main characteristics that affect self-organization: the size and structure of the present, as well as a sense of the future. This indicates that respondents with a low level of self-organization experience a lack of time space, which is correlated with a sense of inner tightness, which leads to the blocking of positive personal motives. The events of the present are seen by the subjects as insufficiently orderly, poorly structured and uncontrollable, and the future events are not sufficiently realistic, which can be expressed in the impulsiveness of behavior, the reduction of the significance of future events. This creates obstacles in external and internal conditions to meet current needs. This feature of the time perspective, namely the lack of expression of the above aspects is the reason for the low level of self-organization, and the change in perception of time will optimize the self-organization of young people.

Keywords: *youth, self-organization, time perception.*

Гоян И.М.

ПОКАЗАТЕЛИ ВОСПРИЯТИЯ ВРЕМЕНИ В САМООРГАНИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ: СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье раскрыты показатели восприятия времени в самоорганизации молодежи в социально-психологическом измерении. Отмечается, что несмотря на значительное расширение исследований по проблеме самоорганизации личности, прослеживается противоречие между потребностью общества в молодых специалистах с высоким уровнем самоорганизации и недостаточной изученностью социально-психологических факторов самоорганизации, в частности влияния восприятия времени на этот процесс. Особенно четко эта проблема проявляется в профессиональной деятельности социономического типа, где личностные характеристики молодого специалиста играют не менее важную роль, чем профессиональные качества. В связи с этим выделены такие противоречия: между пониманием самоорганизации, как способности субъекта организовать свою деятельность и ее многоуровневой интегральной структурой; между особенностями профессиональной деятельности, как условия самоорганизации и отсутствием индивидуального подхода в ходе ее организации; между влиянием восприятия времени субъектом на его самоорганизацию и отсутствием эффективного социально-психологического сопровождения процесса самоорганизации. В этой связи выявление особенностей восприятия времени в самоорганизации молодежи представляет собой актуальную и значимую социально-психологическую проблему.

Ключевые слова: *молодежь, самоорганизация, восприятие времени*